

Tulkinta

Termihankkeen työkokous 7.3.2018

Kalle Puolakka

Tulkinta (estetiikassa ja taidefilosofiassa)

- Tulkinta on osa käsiteavaruutta, johon kuuluu muun muassa sellaisia käsitteitä kuin merkitys, ymmärtäminen, selittäminen ja (tekijän) intentio.
- Tulkinta taideteoksen merkityksen paljastajana.
  - Ongelma: Merkityksen käsite on itsessään varsin hämärä. Selventääkö merkityksistä puhuminen tulkinna luonnetta? (vrt. hankkeen kokousmuistio 9.4.2015). Miten jatkat lausetta ”*Hamletin* merkitys on...”?
- Onko kaikki ymmärtäminen tulkintaa?
- Onko (toiminnan) selittämisessä kyse erilaisesta asiasta kuin tulkinna ja ymmärtämisessä?
- Miten tulkinta liittyy tekijän intentioihin?
- Erottelu kritiikitulkinna (*critical interpretation*) ja esittävän tulkinna (*performative interpretation*) välillä.
- Onko kaikessa taiteen vastaanotossa kyse tulkinna?

Mahdollisia tulkinnan kohteita (Levinson 1998, 4)

- Ihmisen ilmeet, eleet ja toiminta;
- Onko kivi meteori vai ei?;
- Moniselitteiset (*ambiguous*) ilmaiset ja lauseet;
- Monimerkityksiset visuaaliset hahmot; (esim. ankka-jänis-kuva)
- Teenlehdet teekupin pohjalla;
- Kämmenviivat;
- Tilanteet (Tarkoittaako suljettu ovi tai poissaoleva auto jotain?);
- Virallinen teko (Tuontitullien pystyttäminen);
- Lääketieteellinen oire;
- Röntgen kuva;
- Rorschachin musteläiskä;
- Kirjallinen teos
- Filosofinen argumentti
- Eläimen jäljet taikka jätökset
- Lukemat taikka laskelmat;
- Tähtitaivas;
- Vitsit ja heitot;
- Metaforat ja aforismit;
- Tahra jalkakäytävällä;
- Yllättävä luonnon tapahtuma;
- Varjokuva seinällä;
- Pörssikurssin muutokset;
- Sosiaaliset tavat;
- Graafinen esitys taikka diagrammi;
- Vastustajan siirto sakissa;
- Hieroglyfit;
- Raamatun katkelma;
- Ristisanavihje;
- Unet, haaveet ja ennustukset.

Laaja näkemys tulkinnasta

- Estetiikassa tulkinnan suhdetta taiteeseen ja muihin mielekkääksi tekemisen (*sense-making*) muotoihin on käsitelty eri tavoin.
- Arthur Dantolla on varsin laaja näkemys tulkinnasta.
- Liittyy Danton taidefilosofian lähtökohtaan: Mikä erottaa taideteoksen sen materiaalisesta vastineesta, kun niiden välillä ei ole havaittavaa eroa?
- Eri tulkinnoissa objekti nähdään eri tavalla; taiteessa jokainen uusi tulkinta on ”kopernikaaninen kumous”.
- Tulkinta on oleellinen osa taidetta; taideteoksen olemassaolo edellyttää tulkintaa; taideteoksen ”*esse is interpretari*”.
- Tulkinnalla kaksi kohdetta:
  - 1) Mikä on taideteoksen sisältö? (*aboutness*);
  - 2) Miten teos ilmentää sisältöään? (*how a work embodies its meaning*)
    - Minkälaisen näkökulman teoksen pintaominaisuudet avaavat sen sisältöön?

Andy Warhol: *Brillolaatikko* (1964)

Tulkinnan rajat

- Kaikki tulkinnat eivät ole Danton mukaan oikeutettuja; Danto on oikein puhdasverinen kontekstualisti: taideteoksen identiteetti on sen syntykontekstista riippuvainen.
- ”Mahdollisia tulkintoja rajoittaa taiteilijan sijoittuminen maailmassa, se missä ja milloin hän eli ja minkälaisia kokemuksia hänellä saattoi olla.” (Danto 1986, 45–46.)
  - Varsinkin hermeneutiikassa on puolestaan korostettu tulkitsijan toiminnan kontekstuaalisuutta; tulkitsijan tulkintahorisontti määrittää näkökulmaa tulkittavaan teokseen.
- Danto erottaa vielä erityisen syvätulkinnan (*deep interpretation*), jossa teos nähdään jonkin teoreettisen viitekehyksen valossa; hyvinä esimerkkeinä esimerkiksi psykoanalyttiset taiteen tulkinnat.

Tulkinnan alan rajaaminen

- Muut taidefilosofit ovat tehneet hienovaraisempia erotteluja tulkinnan ja muiden mielekkääksi tekemisen muotojen välillä.
- Monroe Beardsley tekee erottelun eksplikaation (*explication*), selventämisen (*elucidation*) ja tulkinnan (*interpretation*) välillä.
- Kirjallisuuden kohdalla toimii seuraavasti:
  - Eksplikaatio koskee kielen sanojen merkityksiä; esim. metafora runoudessa.
  - Selventäminen koskee teoksen maailmaa; esim. hahmojen luonne ja motiivit toiminnalle, jotka eivät yksiselitteisesti käy ilmi teoksesta.
  - Tulkinta koskee teoksen teemoja ja mahdollisia teesejä; mikä on teoksen merkitys- tai viittaussuhde todellisuuteen?

Beardsley (1980 [1956], 404).

- "Critics say, for example, that Shakespeare's *Tempest* embodies a mystical view of life; that Upton Sinclair's *The Jungle* is a protest against the injustices suffered by the poor under a free-wheeling economic system; that there is implicit Platonism in Spenser's 'Epithalamion' and Shelley's 'Epipsychidion' [...] To sum up our preliminary distinction, then, the subject of a novel might be the Compson family, or more generally the Southern aristocracy. A theme of the novel might be the decline of the Southern aristocracy; a thesis might be that the decline of the Southern aristocracy is regrettable or inevitable."

Esimerkki teemasta

- Harri Salminen Hannu Salaman romaanissa *Minä, Olli ja Orvokki* (1967)
- ”Se nauratti molempia kovasti, minä tilasin lisää ja hän meni vessaan... Yritin pari kertaa oikaista hänen käsitystään, mutta hän ei innostunut näkemykseen, että *Kravun kääntöpiiri* oli ennen kaikkea yhteiskunnallinen protesti, puritaanisen kasvatuksen ja kapitalistisen moraalin välisen ristiriidan julkituonti, tai jotakin sinne päin...” (278)

Tulkinta ja tekijän intentiot

- Mikä osuus tekijän intentioilla tulisi olla tulkinnassa? Asettavatko ne rajat oikeutetuille tulkinnoille?
- Kaksi kuuluisaa anti-intentionalistia:
  - Beardsley: Intentioharha
  - Roland Barthes: Kirjailijan kuolema
- 1990-luvulta alkaen analyttisessä estetiikassa ns. ”maltillinen todellinen intentionalismi” (*moderate actual intentionalism*) saanut lisääntyvää kannatusta.
- Vastaa pitkälti Paul Griceen ja myöhemmän Donald Davidsonin näkemyksiä kielifilosofiassa; kommunikointi perustuu sille, että vastaanottaja tunnistaa intention.
- Myös ns. hypoteettisella intentionalismilla ollut puolustajia: teoksen merkitys ei määrity tekijän todellisen intention, vaan valistuneen (*informed*) yleisön tuota intentiota koskevan parhaan hypoteesin pohjalta.

Tyris Tyllerö -ongelma

- "I don't know what you mean by 'glory,'" Alice said. Humpty Dumpty smiled contemptuously. "Of course you don't – till I tell you. I meant 'there's a nice knock-down argument for you!'"
"But 'glory' doesn't mean 'a nice knock-down argument,'" Alice objected.
"When I use a word," Humpty Dumpty said in a rather scornful tone, "it means just what I choose it to mean – neither more nor less."
"The question is," said Alice, "whether you *can* make words mean so many different things."
- Maltillinen todellinen intentionalismi suhtautuu vakavasti ns. tyris tyllerö -ongelmaan; tekijä ei voi tarkoittaa mitä vain haluaa ja tekijän intention on mahdollista epäonnistua; yrittävät muotoilla intentionalistisen tulkintanäkemyksen, joka ottaa huomioon nämä reunaehdot.

Noël Carroll tulkinnasta

- Noël Carroll *On Criticism* (2009): Erottelee tulkinnan (*interpretation*) sekä selventämisestä (*elucidation*) että analyysistä (*analysis*).
- Selventämisen alaan kuuluvat muun muassa taideteoksissa esiintyvien symbolien merkitykset sekä sanojen ja lauseiden kirjaimelliset merkitykset. Selventämisen käsittelemät merkitykset ovat vahvasti konventioiden määrittämiä.
- ”Selventäminen käsittelee taiteilijan meille välittömästi antamaa” (2009, 110). Esimerkiksi hahmojen tunnistaminen maalauksessa.
  - Beardsley saattaisi kutsua tätä eksplikoinniksi.

Carroll tulkinnasta

- Tulkinta eroaa selventämisestä lähtökohtaisesti siinä suhteessa että se menee annetun tuolle puolen.
- ”Tulkinta puolestaan menee annetun tuolle puolen määrittääkseen annetun merkityksellisyyden. Tulkinta käsittelee merkityksellisyyttä – esimerkiksi fiktiossa esiintyvän hahmon temaattista tai narratiivista merkityksellisyyttä...” (110)
- Selventämisestä poiketen tulkinta käsittelee taideteosta kokonaisuutena. Tulkinnan tavoitteena on saada ote siitä, mikä pitää teoksen kasassa. Miten teoksen eri osat esimerkiksi liittyvät sen yleiseen teemaan ja vahvistavat sitä?

Carroll tulkinnasta

- Selventämisestä poiketen tulkinta kumpuaa usein sellaisista taideteosten osista, joiden läsnäolo teoksessa ei ole heti selvää.
- ”’Miksi tuo on tuossa?’ Tulkinnan tavoitteena on vapauttaa tästä hämmennyksestä – etsiä selitys häiritsevän tai vaikeuksia herättävien osien läsnäololle osoittamalla niiden vaikutus teoksen merkitykseen, laajasti ymmärrettynä.” (ibid. 119).
- Tässä tulkinta tulee varsin lähelle juuri selittämistä: Tulkinta sen selittämisenä, miksi teos on sellainen kuin on.
- Näin tulkinnasta tulee myös ymmärtämistä suppeampi kategoria; kaikki ymmärtäminen ei ole tulkintaa; tulkinta tulee kuvaan mukaan juuri silloin kun ymmärtäminen häiriintyy.

Tulkinta esityksenä

- Missä merkityksessä esimerkiksi musiikin esittäminen on tulkintaa? Poikkeako se jotenkin kirjallisuuden tulkinnasta? Missä määrin musiikin esittävä tulkinta (*performative interpretation*) poikkeaa sanallisesta musiikin kriittisestä tulkinnasta (*critical interpretation*)?
- Jerrold Levinson esittävän (ET) ja kriittisen tulkinnan (KT) eroista:
- ”Kriittinen tulkinta liittää (*ascribes*), selittää ja suhteuttaa, tavoitteenaan tarjota näkemys teoksen merkityksellisyydestä ja toiminnasta” (1993, 34).
- Levinson korostaa tämän tulkinnan lajin ja esittävän tulkinnan välisiä eroja. ”ET ja KT ovat loogisesti erilaisia toimintamuotoja”
- Esittävää tulkintaa ei voida samaistaa kriittiseen tulkintaan. Esittäjällä voi olla jonkinlaisia käsityksiä teoksen sisällöstä, mutta hänen esittävä tulkintansa ei ole kriittisen tulkinnan ilmaisu.
- ”KT on yhteen liittyvien huomioiden joukko, ET on tietynlainen esitys” (38)

Levinson esittävästä tulkinnasta

- Esittävä tulkinta on ”punnittu tapa soittaa musiikkiteos” (36). Kun musiikin esittäjä punnitsee, miten jokin kappale tulisi soittaa, toisin sanoen omaa esittävää tulkintaansa, hän pohtii muun muassa ”tempon, rytmin, dynamiikan, aksentin ja fraseerauksen” kaltaisia muuttujia.
- Esittävän tulkinnan muotoileminen on hyvin tietoista toimintaa; oman esittävän tulkinnan muodostaminen edellyttää erilaisten musiikillisten vaihtoehtojen ja niiden toimivuuden punnitsemista.
- Tällaiset esitystapaan liittyvät valinnat eivät kuitenkaan Levinsonin mukaan itsessään kykene *sanomaan* mitään teoksesta kriittisen tulkinnan tapaan. ”Kriittisen tulkinnan tavoitteena on selittää (tai selventää) teoksen merkitys tai rakenne... kun taas esittävä tulkinta voi korkeintaan korostaa... tuota merkitystä ja rakennetta.” (38)
- Esittävää tulkintaa voidaan pitää esittäjän väitteenä siitä, miten teos tulisi soittaa, mutta tämä ei tarkoita sitä, että se väittäisi jotain itse soitetusta teoksesta.

Levinson esittävän (ET) ja kriittisen tulkinnan (KT) välisistä eroista

- Esittävä tulkinta voi heijastella jonkinlaista kriittistä tulkintaa teoksesta ja jonkin esittävän tulkinnan voidaan sanoa olevan sopusoinnussa tietyn kriittisen tulkinnan kanssa. Tämä suhde on kuitenkin niin löyhä, ettei se riitä osoittamaan sitä, että esittävä tulkinta voisi ”sisältää, ilmaista tai implisiittisesti välittää” kriittisen tulkinnan teoksesta.
- ”An insightful PI [*performative interpretation*] might prompt one to arrive at a new CI [*critical interpretation*], or allow to confirm the validity of a CI already proposed, or induce one to question a CI regarded as authoritative, and so on, but it cannot itself unambiguously communicate a CI” (57)
- Levinson myöntää, että esitykselliset ja kriittiset näkemykset teoksesta voivat olla keskinäisessä vuorovaikutuksessa, mutta tämä suhde on kuitenkin luonteeltaan hyvin sattumanvarainen. Esityksellisten valintojen ja kriittisten näkemysten välillä ei ole osoitettavissa minkäänlaista ”yks-yhteen” suhdetta (59).

Tulkinnan alasta

- Kaikessa taiteen vastaanotossa ei ole kyse tulkinnasta; Kokijan oma maailmankuva ja henkilökohtaiset kokemukset voivat varmasti värittää teoksen vastaanottoa. Mutta onko niissä kyse tulkinnasta?
- E.D. Hirsch tekee erottelun teoksen merkityksen (*meaning*) ja merkityksellisyyden (*significance*) välillä:
- ”Merkitys on se, mitä teksti esittää; se koskee sitä, mitä tekijä tarkoitti tietyn merkkijonon käytöllään; se koostuu siitä, mitä merkit esittävät. Merkityksellisyys puolestaan viittaa suhteeseen tuon merkityksen ja henkilön, käsityksen, tilanteen tai todellakin minkä tahansa kuviteltavissa olevan asian välillä.” (Hirsch 1967, 8.)
- Tulkinnan kohteena oleva teoksen merkitys on pysyvä, kun taas merkityksellisyys ”rajaton”.
- Mahdollistaa tietynasteisen pluralismin sisällyttämisen intentionalistiseen tulkintakäsitykseen.